

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС ЯК ПРОСТОРОВО-ЧАСОВЕ УТВОРЕННЯ

Володимир ГЕТЬМАН

orcid.org/0000-0002-9314-0584

кандидат географічних наук, доцент,

науковий співробітник Інституту географії НАН України

Анотація. *Висвітлено глибинні гуманістичні витоки етногенетичних процесів, які відбувались і відбуваються на теренах України, зокрема на основі філософських категорій моралі й мудрості, добра і справедливості. Порушено питання про автохтонність українського народу на його рідній землі. Сучасний етнічний геном українців виводиться на основі письмових джерел та особливостей народів, які проживали у межах сучасної України.*

Ключові слова: *етнос, автохтонність, етногенетичні процеси, українці-руси.*

Постановка проблеми. За більш як третину сторіччя незалежності українська наука ще не утвердила в суспільній свідомості українців загально-визнаної концепції походження українського народу. На сьогодні існує, як прийнято в офіційній науці, три головні версії україногенезу: аматорсько-романтична трипільська, пострадянська пізньосередньовічна та ранньосередньовічна, яку з середини XIX ст. розвивають кілька поколінь українських істориків, мовознавців, етнологів. Автор розвиває еволюційну (споконвічну) концепцію (теорію) походження українського етносу як просторово-часового утворення.

Огляд досліджень та публікацій. Проблема етногенезу українців (слов'ян), місцезнаходження їхньої прабатьківщини і загалом просторово-часових характеристик українського етносу є однією з «сивобородих» (з кінця XIX ст.) у стародавній історії України та наук, безпосередньо пов'язаних із нею. Над цією проблемою працювало кілька поколінь українських істориків, археологів, етнографів, антропологів: М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, М. Драгоманов, В. Хвойка, М. Дашкевич,

М. Грушевський, Хв. Вовк, О. Єфименко, В. Петров, М. Брайчевський, М. Чубатий, Я. Дашкевич, П. Толочко, В. Баран, Л. Залізняк, С. Сегеда та ін. Напрацювання в цій області опираються на потужне лінгвістичне підґрунття, створене працями О. Потебні, А. Кримського, І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького, О. Стрижака, Г. Півторака, В. Німчука, Ю. Шевельова, О. Тараненка, В. Русанівського та ін.

І нині на території України дослідниками не встановлено, наприклад, жодного факту цілковитої зміни одного етносу іншим. Після природних чи соціально-політичних катаклізмів завжди якась частина населення залишалася, продовжувала жити на своїй території чи переходила на іншу. Відтак роботи у науковців теперішнього і майбутніх поколінь не зменшаться (зокрема, відтворення мови, деталей життя, побуту, психології тощо попередніх поколінь на теренах сучасної України). Нинішнє суспільство потребує правдивої розмови про свою минувшину. Адже пізнання свого етнічного походження належить до природних прав людини.

Отож підкреслимо: щоб зрозуміти, звідки ми і якого роду, потрібний

комплексний (міждисциплінарний) науковий підхід. Тут знадобляться напрацювання вчених багатьох наук – історії, археології, антропології, етнології, порівняльно-історичного мовознавства, етнографії, фольклористики, мистецтвознавства, ландшафтознавства, історичної географії тощо. Всі вони працюють над проблемою визначення життєвого шляху етносу (в цьому разі – українського).

Комплексний аналіз проблем дослідження українського етносу залишається однією з найважливіших наукових тем, яку варто вивчати для більш повного розуміння сутності української етнічної історії. Вагомість дослідження цієї проблематики полягає у формуванні в майбутніх поколінь усвідомлення джерел утворення української етнічної спільноти, національних рис, традицій та звичаїв, зрештою, патріотизму.

Справжній сплеск у вивченні етногенезу українського народу виник із здобуттям незалежності та появою нових можливостей щодо неупередженого дослідження етнічної історії України. Останнім часом порушені автором проблемні питання стали темами багатьох наукових праць (дисертацій). Отже, зазначене широке коло наукових проблем визначає актуальність цього дослідження.

Мета – виявити ступінь наукового вирішення порушених проблемних питань, визначити стан самоідентифікації українців, ставлення їх до власного етнічного коріння, раціонального сприйняття сучасних суспільно-політичних процесів; позитивно впливати на формування правдивої громадської думки як в Україні, так і за її межами.

Виклад основного матеріалу. Один із фундаторів теорії етносу Ю. Бромлей визначав етнос як усталену сукупність людей, яка характеризується певними етнічними властивостями (мова, культура, етнічна самосвідомість, закріплена у самоназві) [1, с. 7].

На сьогодні існуючим є підхід до етносів як етнокультурних організмів, які в певний час народжуються, проходять життєвий шлях (цикл) і вмирають. Методологічною основою для представленого аналізу (еволюційного підходу) служать напрацювання класиків світової історичної науки О. Шпенглера (1993), А. Тойнбі (1995), Л. Гумільова (1993) та ін.

Однак, чи потрібно уподібнювати етнос етнокультурному (соціальному) організму (надумане, штучне поняття), що має конкретні (історично визначені) «дати» (роки, століття) народження (як початкової точки безперервного етнокультурного розвитку) і смерті? Думається, що не зовсім доцільно. Лише конкретний, біологічний, організм (людський) народжується і вмирає (залишаючи свої гени, пам'ять про себе у своїх дітях), а етноси змінюються (трансформуються) поступово (за мовою, назвою тощо), безумовно, теж залишаючи певний, перш за все генетичний (матеріальний) і культурний (духовний), слід.

Життєвий шлях (цикл) етносу – це постійні його трансформації (мови, культури, ментальності). Усякий етнос є генетичним спадкоємцем усіх народів-попередників, які хоч певний час проживали на його етнічній території. Так, пращурами українців, різною мірою і в різний час, від яких вони наче губка всотували все, що дозволяла історична доля (генеалогічна лінія розвитку), були

трипільці, індоарії, шнуровики, кіммерійці, скіфи, сармати і т. д.

Що таке організм? Це біологічна категорія (тварина, рослина, мікроорганізми). Людина є біосоціумом (у вузькому розумінні), тобто біологічна та соціальна істота водночас. В еволюційному вимірі вона, звісно, на 99,9 відсотків – біологічний організм, а решта (0,1%) – соціум. Початково (і частково) соціумом її можна вважати десь з часів Шумеру, Єгипту, а то й Античної Греції. А це мізерний час – 5–6 тис. років тому, порівняно з часом від людиноподібних дріопітеків, рамапітеків – 18–8 млн. років тому.

Людина (*Homo sapiens*) як біологічний організм має свою (за Ч. Дарвіном, «Походження людини і статевий відбір», 1871 р.; «Про вираження емоцій у людини і тварин», 1872 р.) еволюцію від австралопітека зі Східної Африки (8–5 млн. років тому) через людину вмілу або *Homo habilis* (3–2 млн. років тому), археоантропа або *Homo erectus* (2 млн. – 200 тис. років тому), палеоантропа або неандертальця (250 тис. – 28 (35) тис. років тому) і до кроманьйонця або *Homo sapiens* (від 40 тис. років тому).

Ч. Дарвін вважав, що людина – невід’ємна частина живої природи і її виникнення не є виключенням із загальних закономірностей розвитку органічного світу. За Ч. Дарвіном, основними факторами еволюції світу виступають постійні зміни, спадковість і природний відбір. Він поширює на людину основні положення своєї еволюційної теорії («Походження видів шляхом природного відбору, або Збереження сприятливих рас у боротьбі за життя», 1859 р.).

Територія нинішньої України з часів раннього палеоліту і до наших днів ніколи не була безлюдною. Як відомо,

найдавніша в Центральній і Східній Європі стоянка палеолітичної людини (ашель, 1 млн. років тому) відкрита відомим археологом В. Гладіліним (1974) біля селища Королеве на терасі лівого корінного берега р. Тиса в Закарпатській області (нині зруйнована місцевим щебеневим заводом). З того часу ведеться заселення людиною території України.

Першою етнологічною теорією, формування якої почалося в середині XIX ст., був саме *еволюціонізм*. Представниками еволюціонізму у Великій Британії були відомий філософ і соціолог Герберт Спенсер, Едвард Барнетт Тайлор, Джеймс Фрейзер, у Німеччині – Адольф Бастіан, Теодор Вайц, у Франції – Шарль Летурно, у США – Льюїс Генрі Морган. Засновником еволюціонізму в етнології вважають Е. Тайлора. Е. Тайлор – англійський етнограф, антрополог, творець еволюційної школи, засновник культурної антропології. Він був представником культурного еволюціонізму.

Не можна обминути і шотландця Дж. Фрейзера – представника школи англійської соціальної антропології. Це був еволюціоніст, релігієзнавець, фольклорист, етнолог, культуролог та історик релігії. «Золота гілка» (1890) Дж. Фрейзера належить до числа тих фундаментальних досліджень, які складають велику цінність для багатьох поколінь науковців.

Наприкінці 40-х років XX ст. виник *неоеволюціонізм*, представники якого заперечували можливість використання дарвінізму у дослідженні культури. Вони запропонували кілька своїх концепцій еволюції: теорію загального і особливого розвитку, теорію мікро- і макропроцесів, закон культурної доміанти та ін.

Однак відомо, що земний світ складається з природи, з якої вийшла людина, і

суспільства, яке, відповідно, започатковано людиною. Між цими двома складовими існує тісна взаємозалежність, яку Ф. Енгельс у своїй незавершеній «Діалектиці природи» назвав «кінцевою причиною речей» (*causa finalis*).

Визначити поняття суспільства, соціума так само важко, як й інші філософські категорії – матерію, природу, буття тощо. Суспільство є не просто сукупністю людей, а системою соціальних відносин. Суспільство – більш широке за соціум поняття і включає його. Соціум – це складова (підсистема) суспільства, форма суспільного співжиття людей, особливий спосіб життя особливих істот – людей. Тварина живе у природі, а людина – у суспільстві, набуваючи рис біосоціуму і стаючи ним (мікрокосм, за Г. Сковородою).

Відтак, якщо нехтувати людиною як соціальним феноменом, а приймати її етнічні утворення (етнос, народність) як біологічну категорію, тоді можна їх називати організмом. Але насправді істина тут, як і всюди, десь посередині.

На сьогодні існує чимало наукових визначень поняття етносу [7, с. 14]. Однак, на думку автора, воно перш за все – територіальне (географічне) і водночас часове (історичне – змінюється з часом), тобто просторово-часове. А далі – психологічне (ментальне), культурне, господарсько-побутове тощо. І в такому ракурсі його доцільно розглядати.

Поняття простору-часу. Простір і час є загальними формами існування матерії. Поза матерією вони не існують. Видатний англійський математик і фізик І. Ньютон вважав (у своїй концепції), що простір і час незалежні один від одного. Ця незалежність виявляється насамперед у тому, що відстань між двома

даними точками простору й проміжок часу між двома подіями зберігають свої значення незалежно одне від одного в будь-якій системі відліку, а співвідношення цих величин (наприклад, швидкість тіл) можуть бути будь-якими. Мабуть, правомірно це стосується переміщення, міграцій племен в історичному (і доісторичному) минулому на теренах, наприклад, Давньої України.

У дійсності простір і час пов'язані між собою. Їхня єдність (простір-час) виражається у русі матерії. Особливо специфічними є співвідношення часу і простору в таких складних, здатних до розвитку (руху) об'єктах, як організм (людина) і суспільство (етнос).

Що таке час? Поки існує світ, час був і залишається загадкою, таємницею для людини. Як його рахувати? Адже відомо, наприклад, унаслідок зменшення швидкості обертання Землі навколо своєї осі тривалість доби збільшується. В І. Ньютона – всі рухи здатні прискорюватися або гальмуватися.

Як час трактували древні? Відоме висловлювання Платона: «Бог, маючи можливість зробити світ вічним, дав йому час». Водночас у діалозі «Тімей» цей філософ-ідеаліст зазначає, що час є рухомим відображенням вічності. І. Ньютон вважає час за щось абсолютне і ні від чого незалежне. Це чиста тривалість, «умістилице подій», що рівномірно тече від минулого до майбутнього. Він приймав його універсальним, однорідним, неперервним, нескінченним, однорідним (скрізь однаковим).

Німецький філософ Г. Лейбніц визначав час як порядок явищ. Більш реально й приземлено це поняття визначає перший президент Всеукраїнської академії наук В. Вернадський: «Час – процеси, що

реально відбуваються» [3, с. 275]. Час, пов'язаний із життєвими явищами, вчений у подальшому називає біологічним часом [4, с. 376]. Ще більш доступно й зрозуміло поняття часу розкрито у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін.» [2, с. 1503]. Відтак класичними (якісними) властивостями часу є незворотність, односпрямованість, послідовність та ін. [8, с. 15]. Час стає доступним для розуміння і узагальнення лише тоді, коли його введено у певний просторовий контекст [17, с. 9].

Звісно, час існує у просторі. І. Ньютон говорив про абсолютний простір, який є порожнім («умістилище речей»), нерухомим, безперервним, однорідним, проникним, нескінченним. Наука і практика мають справу тільки з відносним простором. Г. Лейбніц розумів простір як порядок взаємного розміщення безлічі тіл [14, с. 223]. Ньютонівському розумінню простору суперечило створення неевклідової геометрії М. Лобачевським і Б. Ріманом.

Сутністю простору і часу як форм існування матерії є рух. Що таке рух? Матеріалістична філософія твердить, що це також спосіб існування матерії, її невід'ємна властивість (атрибут). Рух без матерії не існує, як і матерія без руху. Рух включає всі процеси, що відбуваються у природі й суспільстві. У найбільш загальному вигляді рух – це будь-які зміни, взаємодії матеріальних об'єктів, зміна їхніх станів. Рух містить всі форми розвитку матерії і є більш загальним поняттям, ніж простір і час, оскільки включає всі зміни.

Протилежні рухові категорії – спокій,

рівновага – відносні. Відпочиваючи на дивані у себе вдома, ми, говорить природознавство, беремо участь в 11 рухах (обертаємось із Землею навколо її осі, навколо Сонця, разом з Місяцем навколо центру його спільної із Землею маси, навколо центру нашої Галактики і т. д.), а філософія разом з астрономією твердять – існуємо у безмежній кількості рухів, оскільки світ безкінечний. Тобто рух, виходячи з теорії відносності (загальної, спеціальної) А. Ейнштейна, – поняття відносне.

Отож ідеться про простір-час (єдність простору і часу в русі). З цього погляду, як указує В. Вернадський (1932), з'являється можливість підходити до вивчення феномену простору-часу, що має певну будову. Просторово-часові характеристики властиві кожному явищу буття (наприклад, погода як природне явище – стан повітря у цей час і в цьому місці). Вчений-географ В. Петлін постулює: «Якщо зважити на те, що практично будь-яка природна система характеризується індивідуальними за протяжністю і періодичністю процесними явищами, то вийде, що для кожної із неї правомірним буде вибудовувати або відшукувати власний час і його відлік» [15, с. 322], і, відповідно, додамо – власний простір та його розміри. У просторово-часовому вимірі це стосується часу еволюції, історичного часу певного терену (окольна шляхта на Словечансько-Овруцькому кряжі, людність Болохівської землі XIV ст. – як приклади просторово-часових утворень).

У контексті походження українського етносу (українців) у просторі-часі вчений-антрополог С. Сегеда свого часу писав: «Антропологічну історію українців, як і інших європейських народів,

можна порівняти з генним потоком через століття, до якого час від часу вливались струмки, струмочки, а то й ріки» [16, с. 173]. Враховуючи, що повної зміни населення на території сучасної України ніколи не було, усе, що відбувалося на її теренах упродовж тисячоліть, так чи інакше було «генетично успадковане українським народом» [16, с. 153].

Тобто, образно висловлюючись, хто на теренах сучасної України тільки не жив, чия тільки кров не тече в жилах сучасних українців (звісно, треба виділити основних пращурів, що ми й хочемо зробити). Забігаючи трохи наперед, скажемо словами М. Гібернау, що «майже всі нації є наслідком змішування людей, що мають різне етнічне походження. Так, наприклад, французький народ є наслідком змішання римлян, кельтів (галлів) і германців (франків); завдяки змішанню слов'ян, угро-фінських племен, тюрків постав російський (московський) народ. З цієї причини значення має не хронологічна, чи фактична історія, а історія сприйняття, або відчуття» [11, с. 22]. Історію треба не просто читати, а відчувати, як говориться, всіма фібрами душі [6, с. 8; 9, с. 50].

Кожне покоління людей начебто стоїть на плечах попередніх поколінь, спадкоємно переймаючи в них *історичний досвід*. Тобто людське життя одного покоління повторюється в наступних поколіннях. Звісно, люди у минулому не просто вмирили, йдучи у вічність. Вони забирали з собою у землю власну, накопичену за життя, духовну енергію (звичаї, традиції, мову, національний одяг, пісні тощо) [5, с. 3].

Духовною енергетикою повсюдно багата українська земля. Особливо у природних та історико-культурних

заповідниках. Її треба відчувати. Це енергетична складова сучасних ландшафтів (природних), так званих місць ландшафту [10, с. 210; 12, с. 453].

Якщо глянути на карту археологічних культур, приміром, епохи енеоліту-бронзи (деякі фахівці-археологи не розчленовують ці періоди), то побачимо наскільки строкатим є склад археологічних культур, поширених на теренах України у ті часи. А це свідчить про неоднорідність етнічного складу тодішньої людності (і, відповідно, «калейдоскоп» крові, від генези, сучасних українців). Так, у «мідно-бронзовий вік» тут мешкали індоєвропейці (IV–III тисячоліття до н. е.), серед яких виокремлювалися протоіндоарійці, протоіндоіранці, протослов'яни, протобалти, протофракійці, протофіни.

Так що «баняк кухні народів» («плавильний казан», за єврейським романістом І. Цангвілом) кипів, клекотів віками, у ньому «варився» ще тоді (енеоліт-бронза) український етнос. Назви «український», звичайно, тоді не було (і не могло бути), але ембріон його (окрема сім'я, родова і територіальна або сусідська общини, плем'я), як зародок дитини у тілі матері, розвивався, проходив свій еволюційний шлях. Та й назви народів (етноніми), місцевостей (топоніми) у нинішніх межах України постійно мінялись і мінятимуться.

Територія України знаходиться в середній частині Європи на перетині важливих міграційних і торговельних шляхів із Європи до Азії та навпаки – із північних широт континенту на південь, до Чорного та Азовського морів. Різноманіття природних умов (розташована в межах трьох природних зон – лісової, лісостепу та степу, а також гірських

масивів Карпат на заході та Кримських гір на півдні), масні, родючі чорноземи і благодатний клімат, вигідне геополітичне, економіко-географічне положення завжди приваблювали мешканців сусідніх (і дальніх) земель на цю територію. Цим визначалися часті експансії завоювників на нашу землю та її складна і тривожна історія.

Надзвичайно велика кількість племен пройшла територією України. Це були етнічні утворення, які, на переконання О. Стрижака, «в процесі етногенетичних модифікацій та історичного розвитку стали згодом відомими в пам'ятках під назвою венедев, ставан, ... аланів, роксолан, язигів, росомонів, антів, склавинів, а потім – полян, деревлян, дулібів, волинян, бужан, хорватів, уличів, тиверців, сіверян, дреговичів, радимичів, в'ятичів, кривичів, словен (новгородських) та ін. З них півтора десятка назв інтегрованих етносів (племенних союзів) приховано репрезентують близько 150 дрібніших етнічних утворень східнослов'янського середньовіччя. Усього ж тих народів і племен, які впродовж багатьох тисячоліть прокотилися територією Північного Надчорномор'я, стільки, що один перелік їх, коли б його вдалося створити, став би безцінним лексичним скарбом, неперевершеним вкладом у євразійську історіографію, археологію, етнографію, мовознавство тощо» [18, с. 4].

На думку приходять слова відомого публіциста, прогресивного критика, вченого-топоніміста XIX ст. М. Надеждіна щодо Північного Причорномор'я (Степової України): «Північна околиця Чорноморського басейну, цей величезний... простір... напоений пам'яттю всіх віків, витоптаний слідами всіх народів» («Об

этнографическом изучении народности русской», 1846).

Говорячи про зміну самоназви українців під час історичного розвитку, відомий історик Л. Залізняк зазначає: «Зміна етноніма народом у ході історії є радше нормою, ніж винятком в етнічних трансформаціях... Один народ у різні історичні періоди свого буття часто фігурує під різними іменами» (підкресл. авт. – В. Г.) [13, с. 450]. І наводить приклад: волохи, ляхи, московити середньовіччя – у пізніші (нові й новітні) часи відомі під іншими іменами (етнонімами): румуни, поляки, росіяни відповідно, що доволі слушно і показово. Лише питання, чи завжди така зміна (швидше – трансформація) проходила природним шляхом (назви «росіяни» і «Росія» – завдяки саме «скальпелю» Петра I). Також треба зазначити, що українці, наприклад, називали своїх сусідів, відповідно до історичних обставин, по-різному: білорусів – литвою, пізніше литвинами, відрізняючи їх таким чином від себе.

Тобто можна сказати, повторюючи слова мудреців минулого: теперішнє – це сума всього минулого. Приблизно так говорив Т. Карлейль (1795–1881) – видатний англійський письменник і філософ: «Теперішнє – сумарно взяте минуле!» [19, с. 351]. Інакше кажучи, наша (кожної людини) нинішня фотографія – це поєднання всіх світлин, зроблених на життєвій стежі від народження дитини до теперішнього часу.

Висновки. Простір і час є загальними формами існування матерії. Сутністю простору і часу як форм існування матерії є рух. Етнос, зокрема український, може розглядатися у просторі-часі (єдність простору і часу в русі).

У найдавнішу добу і протягом

історичного часу предки сучасних українців брали участь в етнічних міксаціях (перемішуванні народів), оскільки територія України була ареною руху великої кількості народів, які вступали в контакти з автохтонним населенням: численні іраномовні (скіфи, сармати, алани) і тюркомовні (гуни, авари, печеніги, половці) етноси, германці (готи і варяги) та ін.

Перемішуванню народів на теренах України історично сприяли її природні умови: родючі чорноземи і благодатний клімат, а також вигідне геополітичне, економіко-географічне положення, що завжди приваблювало мешканців сусідніх (і дальніх) земель на цю територію. Цим визначалися часті експансії завоювників на нашу землю та її складна і тривожна історія.

Сукупність археологічних, лінгвістичних та антропологічних даних дає підстави розглядати широколицих носіїв дніпро-донецької культурно-історичної спільності, які жили приблизно 4,5 – 2,5 тис. років до н. е., як давніх предків слов'ян.

У формуванні нинішньої етнічної спільності українців (і разом давньоруської) мали взяти участь не лише слов'яни, а чимало інших народів, які долею випадку чи природно-історичної закономірності так чи інакше були пов'язані з етнічними землями сучасної України.

Походження українського етносу варто розглядати за наскрізним вектором, в еволюційній площині, тобто на основі фундаментального вчення еволюціонізму. Етнос – категорія еволюційна, просторово-часова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бромлей, Ю. В. *Очерки теории этноса*. Москва, 1983. 414 с.
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*: уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
3. Вернадский, В. И. *Пространство и время в неживой и живой природе. Философские мысли натуралиста*. Москва, 1975. С. 210–296.
4. Вернадский, В. И. *Философские мысли натуралиста*. Москва, 1988. 522 с.
5. Гетьман, В. І. Дух Землі. *Слово просвіти*. 2013. № 22 (711). С. 1, 3.
6. Гетьман, В. І. Втрата прив'язаності до рідного – виродження етносу. *День*. 2013. № 113. С. 8.
7. Гетьман, В. І. Етнос як географічне явище. *Етнічна історія народів світу*: збірник наукових праць. 2014. Вип. 42. С. 11–18.
8. Гетьман, В. І. *Екологічні субстанції: закономірності, ландшафти, рельєф*: навч. посібник. Київ, 2014. 71 с.
9. Гетьман, В. І. Заповідна мораль і мудрість. *Етнічна історія народів світу*: збірник наукових праць. 2019. Вип. 58. С. 46–52.
10. Гетьман, В. І. *Український етнос споконвіку*. Монографія. 5-те вид., перероб. і доп. Київ, 2024. 351 с.
11. Гібернау, М. *Ідентичність націй*. Київ, 2012. 304 с.
12. Гродзинський, М. Д. *Пізнання ландшафту: місце і простір*: монографія. У 2-х т. Київ, 2005. Т. 2. 503 с.
13. Залізняк, Л. Л. *Стародавня історія України*. 2-ге вид. доп. Київ, 2019. 640 с.
14. Карпов, Я. С. *Концепції сучасного природознавства*: підручник. Київ, 2004. 496 с.
15. Петлін, В. М. *Методологія та методика експериментальних ландшафтознавчих досліджень*. Львів, 2009. 400 с.
16. Сегеда, С. *У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України*. Київ, 2013. 432 с.
17. Смолій, В. А., Верменич, Я. В.

Історичний простір як мірило ідентичності: дослідницькі стратегії соціогуманітаристики в контексті формування безпекового середовища України. *Вісник НАНУ*. 2024. № 11. С. 3–19.

18. Стрижак, О. С. *Про що розповідають географічні назви* (Сліди народів на карті УРСР). Київ, 1967. 127 с.

19. *Энциклопедия мудрости. РООССА*. 2007. 815 с.

REFERENCES

1. Bromley, Yu. (1983). *Essays on the Theory of Ethnos*. Moskva, 414 p. [in Rus.]

2. Busel, V., ed., comp. (2005). *Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language*. Kyiv, Irpin, 1728 p. [in Ukr.]

3. Vernadskyi, V. (1975). Space and Time in Inanimate and Living Nature. *Philosophical Thoughts of a Naturalist*. Moskva. pp. 210–296. [in Rus.]

4. Vernadskyi, V. (1988). *Philosophical Thoughts of a Naturalist*. Moskva, 522 p. [in Rus.]

5. Hetman, V. (2013). Spirit of the Earth. *Slovo prosvity*. No. 22 (711). pp 1, 3. [in Ukr.]

6. Hetman, V. (2013). Loss of Attachment to Native – Degeneration of an Ethnic Group. *Day*. No. 113; 8 p. [in Ukr.]

7. Hetman, V. (2014). Ethnocentrism as a Geographical Phenomenon. *Ethnic History of the Peoples of the World: Collection of Scientific Works*. Issue 42. Kyiv, pp. 11–18. [in Ukr.]

8. Hetman, V. (2014). *Ecological Substances: Patterns, Landscapes, Relief*: A Textbook, 71 p. [in Ukr.]

9. Hetman, V. (2019). Preserved Morality

and Wisdom. *Ethnic History of the Peoples of the World: Collection of Scientific Works*. Issue 58. Kyiv, pp. 46–52. [in Ukr.]

10. Hetman, W. (2024). *Ukrainian Ethnos from Ancient Times*. A Monograph. 5th ed., rev. and suppl. Kyiv, 351 p. [in Ukr.]

11. Hibernau, M. (2012). *Identity of Nations*. Kyiv, 304 p. [in Ukr.]

12. Hrodzynskyi, M. (2005). *Landscape Cognition: Place and Space*: A Monograph. In 2 Vol. Kyiv, T. 2, 503 p. [in Ukr.]

13. Zaluzniak, L. (2019). *Ancient History of Ukraine*. 2nd ed. suppl. Kyiv, 640 p. [in Ukr.]

14. Karpov, Ya., Kyselnyk, V., Kremen, V. (2004). *Concepts of Modern Natural Science*: A Textbook. Kyiv, 496 p. [in Ukr.]

15. Petlin, V. (2009). *Methodology and Techniques of Experimental Landscape Research*. Lviv, 400 p. [in Ukr.]

16. Sehed, S. (2013). *In Search of Ancestors. Anthropology and Ethnic History of Ukraine*. Kyiv, 432 p. [in Ukr.]

17. Smolii, V., Vermenych, Ya. (2024). Historical Space as a Measure of Identity: Research Strategies of Socio-Humanitarian Studies in the Context of Shaping the Security Environment of Ukraine. *Visnyk NANU (Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, No. 11, pp. 3–19. [in Ukr.]

18. Stryzhak, O. (1967). *What do Geographical Names Tell us*. (Traces of Peoples on the Map of the Ukrainian SSR. Kyiv, 127 p. [in Ukr.]

19. *Encyclopedia of Wisdom*. (2007). ROOССA. 815 p. [in Rus.]

Summary

UKRAINIAN ETHNIC GROUP AS A SPATIO-TEMPORAL FORMATION

Volodymyr HETMAN

orcid.org/0000-0002-9314-0584

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
research fellow at the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine

The relevance of the research. Today, the search for new (creative) ways and forms of preserving and restoring Ukrainian identity has become extremely relevant. Therefore, it is important to look once again at the evolutionary (historical) path of the formation of the Ukrainian people (ethnos) from its most ancient (archaeologically recorded) ancestors against the backdrop of the catastrophic levelling of the original mental characteristics of the Ukrainians- Rus and the disappearing landscape diversity of Ukrainian nature. It is also necessary to explore the deep humanistic origins of the ethnogenetic processes that have taken place and are taking place in Ukraine, in particular on the basis of the philosophical categories of morality and wisdom, goodness and justice.

The **purpose** is to identify the degree of scientific resolution of the issues raised, to determine the state of self-identification of Ukrainians, their attitude to their own ethnic roots, and their rational perception of contemporary socio-political processes.

Conclusions. The essence of space and time as forms of existence of matter is movement. Ethnic groups, including Ukrainians, can be viewed in space-time (the unity of space and time in motion). In ancient times and throughout history, the ancestors of modern Ukrainians participated in ethnic mixing (the intermingling of peoples), as the territory of Ukraine was an arena for the movement of large numbers of peoples who came into contact with the indigenous population. The mixing of peoples on the territory of Ukraine was historically facilitated by its natural conditions: fertile black soil and a favourable climate, as well as an advantageous geopolitical and economic-geographical position, which has always attracted inhabitants of neighbouring (and distant) lands to this territory. Not only Slavs, but also many other peoples who, by chance or natural historical regularity, were in one way or another connected with the ethnic lands of modern Ukraine, participated in the formation of the current ethnic community of Ukrainians (and, at the same time, Old Rus). The origin of the Ukrainian ethnic group should be considered along a continuous vector, in an evolutionary plane, i.e. on the basis of the fundamental doctrine of evolutionism.

Keywords: ethnos, autochthonousness, ethno-genetic processes, Ukrainians-Rus.

Отримано редакцією/ Received: 9.01.26

Прорецензовано / Revised: 28.01.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.26